

Jaume I

Visat núm. 6

(octubre 2008)

per Stefano Maria Cingolani

El rei Jaume I el Conqueridor, rei d'Aragó, de València i Mallorca, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, és una de les figures més importants de la història de la Corona catalanoaragonesa. Amb les conquestes de Mallorca i València, va situar aquesta monarquia en l'escenari polític europeu com una de les potències de l'època. El rei Jaume I és també una figura clau per a la història de la cultura com a autor del *Llibre dels fets*, en el qual ens ha deixat la seva visió particular d'ell mateix i de les empreses que dugué a terme.

Jaume I no va ser un fill desitjat, almenys no pas pel pare, el rei Pere I de Catalunya i II d'Aragó (1196-1213), que el tenia en poca consideració. El naixement (la nit de l'1 al 2 de febrer de 1208, a Montpeller) va ser, segons sembla, el resultat de l'única relació sexual que el rei Pere i la reina Maria van tenir en uns quants anys. Aquesta casualitat afortunada podia ser entesa com a senyal d'una distinció i d'un destí especials.

A cinc anys i mig, Jaume es quedà orfe de pare i mare. El rei Pere I el Catòlic havia mort al camp de Muret el 12 de setembre de 1213; la mare, Maria de Montpeller, havia mort a Roma a final d'abril del mateix any, mentre ell, l'infant Jaume, es trobava a Carcassona, sota la custòdia de l'enemic del seu pare, Simó de Montfort. Aquests esdeveniments el catapultaren al tron de la Corona de Catalunya-Aragó; per això va ser lliurat a la custòdia dels templers, que el van tancar al castell de Montsó durant tres anys, entre el 1214 i el 1218. Els primers vint anys de la vida van transcórrer en unes condicions que no van ser gens fàcils ni esperançadores.

La seva edat era inadequada per a les obligacions que l'esperaven. El record de les dificultats dels primers anys no el va abandonar mentre va viure. Cap al 1270 (quan va començar a dictar el *Llibre dels fets*) encara recordava el dia de la seva coronació, al final de la primavera de 1214, a Lleida. L'arquebisbe de Tarragona, Espàreg de la Barca, l'hagué d'agafar en braços perquè els nobles que havien acudit a les Corts el poguessin veure. Després del casament amb Elionor de Castella, el 6 de febrer de 1221, va haver d'esperar un any per poder complir els deures conjugals. En moltes ocasions, el fet de tenir pocs anys li impedia d'exercir el poder de rei, de donar consell o de prendre decisions. En la seva narració, no s'oblida de rememorar i de destacar tots aquests fets.

Jaume va ser un nen, i després un adolescent que va lluitar per sobreviure com a rei, però a vegades fins i tot corria perill la seva pura existència física. La noblesa catalana i aragonesa, poderosa i rebecca a l'autoritat reial, l'utilitzava en les seves lluites privades. En algun moment, la parella reial va ser coaccionada i feta virtualment presonera perquè cedís a les pressions i a la voluntat d'un grup de poder nobiliari.

No fou una tasca fàcil fer-se senyor de la guerra a l'interior dels seus estats. Entre el 1220 i el 1227, el rei s'enfrontà a més d'una rebel·lió dels seus barons, tant aragonesos com catalans. Tot i que al final va restablir la seva autoritat, mai no va aconseguir el control complet sobre els seus nobles, que seguiren fent-se la guerra els uns als altres tot al llarg del seu regnat i, els darrers anys, fins i tot contra el rei mateix. Es va necessitar la mà dura del fill Pere per a resoldre el problema, tot just després de la seva mort; aquella mà dura que Jaume I mai no havia estat capaç d'imposar, la qual cosa criticaven fins i tot els seus propis súbdits. El rei Jaume, alhora impulsiu i calculador, vehement i pacient, més d'un cop s'havia fet enrere en el moment d'afirmar el seu poder amb la violència, tant dins com fora dels seus estats. Era la seva debilitat, i més d'un cop en pagà les conseqüències, com amb l'esclat d'una guerra civil, entre el 1274 i el 1275, liderada pel fill il·legítim Ferran Sanxis, en lluita contra el germanastre, Pere.

Tampoc no havia estat fàcil fer-se senyor de la guerra contra els enemics exteriors, els musulmans. Li va costar el sonat fracàs de Peníscola el 1225 i la guerra amb els aragonesos entre 1226-1227, fet que succeí a la mort del noble aragonès Pero Ahonés, amb el qual s'havia hagut d'enfrontar cos a cos per no haver respectat la treva entre el sobirà de València i el rei Jaume. Finalment, però, va aconseguir imposar el seu poder.

Reprendre l'activitat conqueridora a gran escala va ser l'única manera de solucionar els problemes interns com ara la inquietud de la noblesa i la necessitat d'adquirir riqueses. Calia dirigir la violència cap a l'exterior, incorporar nous dominis i assolir, doncs, noves entrades fiscals, redreçar les finances reials i fer-se més poderós. Així també podia restaurar la consideració pública respecte a la Corona de Catalunya-Aragó. Si volia continuar la ideologia del Casal, havia de superar l'exemple dels avantpassats.

Per la primavera del 1228, abans de respondre a la requesta d'ajuda per part de la jove Aurembiaix, hereva del comtat d'Urgell, ja estava tot decidit i en plena organització: la primera conquesta es duria a terme a l'illa de Mallorca i, alhora, caldria establir el pla de conquesta del regne de València. La conquesta de Mallorca seria ràpida i els asseguraria el control del mar amb vista a les operacions més al sud. El més important era, sobretot, cridar l'atenció dels potentats europeus amb una empresa agosarada i d'èxit més immediat, si tot anava com ell desitjava. En una Europa cada cop més interrelacionada, la propaganda i la comunicació pública eren importants per a una Corona de Catalunya-Aragó que no volia quedar-se al nivell de petita monarquia local. El *Llibre dels fets*, tanmateix, presenta els esdeveniments d'una manera bastant diferent.

Què havia de pensar el rei, doncs, el 6 de setembre de 1229, veient el gran estol que havia reunit per anar a la conquesta de Mallorca? O el dia 1 de gener de 1230, quan, després de més de tres llargs i durs mesos de setge, va entrar a la Ciutat de Mallorca? Jaume ja tenia vint-i-un anys, havia aconseguit pacificar els seus estats, reunir-ne les forces i emprendre pel mar la seva primera gran empresa. Tots aquells anys segurament havia meditat, potser de manera obsessiva, sobre la ideologia d'una de les seves famílies, la dels comtes de Barcelona, que ja tenia més de quatre segles d'història, ideologia que l'obligava a seguir les petjades dels avantpassats i, si era possible, a superar-los. Anys de dubtes i d'incerteses respecte a ell com a rei, a la seva persona, a la seva vàlua i al seu destí, i ara, finalment, les coses semblaven haver pres una direcció diferent.

Tanmateix, el ferro s'ha de batre en calent, i, poc més d'un any després, havent acabat de pacificar l'illa i firmat el tractat de vassallatge de Menorca, les operacions per a la conquesta del regne de València estaven en plena activitat, i les primeres places fortes, els castells d'Ares i el de Morella, aquest darrer més important, caigueren en mans de súbdits del rei.

De tota manera, no fou una empresa fàcil ni ràpida. El regne era gran, estava molt poblat i estava ben defensat per ciutats i castells, tot i l'escassa resposta militar que oferiren els musulmans. La

innovadora estratègia militar va donar resultat. El sistema tradicional de fer cavalcades i incursions per destruir els recursos materials dels atacats i tocar-ne els ànims, havia estat substituïda per l'ocupació de places ben endins del territori enemic, per tal d'aïllar les comarques enemigues que havien quedat separades i forçar-les a la rendició. Després de la conquesta inicial de Borriana el 1233 i la rendició de la capital el 28 de setembre de 1238, no fou fins al 1245 que el rei, al *Llibre dels fets*, donava la conquesta per acabada. I li va costar deu anys més acabar de reduir els focus de resistents, finançats per la Corona de Castella i acabdillats per al-Azraq. No era feina fàcil conquerir, colonitzar i reorganitzar, segons el sistema feudal, un ampli territori en què la població autòctona superava de deu vegades els colonitzadors.

Després de l'èxit de l'expedició transmarina, el rei confià en les seves pròpies forces, i més d'un cop ho mostrà d'aquesta manera en el seu llibre, desafiant les dificultats i l'opinió contrària dels nobles. Sabia què volia fer i com ho podia portar a terme; malgrat les contrarietats, no pensava aturar-se.

El quart de segle posterior a la conquesta de Mallorca no va ser sempre fàcil. La conquesta del regne de València el va tenir ocupat durant tot aquest temps, l'oposició de la noblesa va tornar a aparèixer i, fins i tot, es va presentar un nou adversari: el regne de Castella. Ara, tanmateix, no es tractava de cercar-se ell mateix, sinó d'afirmar allò que havia descobert que era: un rei que havia de revolucionar el llegat dels seus avantpassats. Al llit de mort digué als seus fills que havia augmentat de deu vegades el poc que li havia lliurat el seu pare. Aquesta afirmació, en bona part exagerada, ens mostra quina era la idea que el rei tenia de la seva persona i del seu paper en l'acreixement, la renovació i el prestigi que havia procurat a la Corona de Catalunya-Aragó.

Amb una sàvia barreja de força i diplomàcia havia aconseguit imposar-se als seus enemics, tant a l'interior com a l'exterior. Hi va haver tan sols un sonat fracàs: el comtat de Provença va deixar de pertànyer a l'esfera de poder dels comtes de Barcelona a causa de la major potència del rei de França i el més hàbil doble joc diplomàtic del papa, en una efectiva mostra d'aquella aliança entre capets (i angevins) i papat que és un dels trets més destacats de la política europea del segle XIII.

Aquesta manera de fer trobà un punt d'inflexió el 1255. Després d'haver organitzat una àmplia coalició contra Alfons X el Savi (Catalunya-Aragó, Navarra, el germà del rei Enric i poderosos nobles castellans rebels) i a punt de fer esclatar la guerra, Jaume I es fa enrere i firma la pau a Sòria a final del mes de juny del 1256. A partir d'aquest moment ja no intentà imposar-se amb la força, sinó amb la influència. Jaume se sent un monarca poderós, respectat internacionalment, com ho demostra el matrimoni del fill, l'infant Pere, amb l'hereva del regne de Sicília, Constança, filla del brillant rei Manfred. Es vol mostrar com el rei més influent de l'anomenat, per alguns historiadors, *sistema de monarquies hispàniques*.

Només en aquesta perspectiva podem explicar l'absurda conquesta del regne de Múrcia el 1266, generosament tornat a Alfons X sense demanar res a canvi, o el forassenyat projecte de croada, pel setembre del 1269, que es veié, finalment, obligat a portar endavant a contra cor, després d'haver-s'hi compromès públicament més d'una vegada.

Els darrers anys de vida del rei foren torbats per la mort de la seva jove amistançada Berenguera Alonso, per una gravíssima crisi interna originada en la insegura política que mantenia amb els nobles i en la gelosia que sentia pel primogènit, l'infant Pere, i agreujats per la seva absoluta pèrdua de control de la situació. Davant l'evidència de la traïció del fill il·legítim Ferran Sanxis i una nova rebel·lió dels musulmans valencians, hagué de confiar, finalment, en l'infant.

La mort li va arribar, després de dies de malaltia, el 26 de juliol de 1276 a València, mentre tornava de la frontera meridional del regne, un cop haver abdicat i haver deixat les operacions en mans de l'hereu.

